

УДК 001.32

DOI: 10.31732/2663-2209-2022-65-136-148

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДОКТОРСЬКОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ

Удовенко А.Ю.

асистент та викладач кафедри прикладної медицини, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, молодший науковий співробітник, ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України», м. Київ, Україна, e-mail: alina.gumenyk.nan@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2374-9949>

INTERNATIONALIZATION OF DOCTORAL EDUCATION AS A FACTOR IN IMPROVING ITS QUALITY

Udoenko Alina

assistant and lecturer at the department of applied medicine, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, junior researcher, SI "Institute for Research of Scientific and Technical Potential and History of Science. GM Dobrova of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine, e-mail: alina.gumenyk.nan@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2374-9949>

Анотація. На європейському просторі вищої освіти забезпечення співставної якості освіти є одним із умов зближення європейських країн у формуванні Єдиного європейського освітнього та наукового простору. Метою дослідження є наукометричне оцінювання наукової спрямованості актів вітчизняного законодавства з приводу оцінки інтернаціоналізації докторської освіти. Сучасний досвід реформування систем докторської освіти в розвинутих країнах довів, що при збереженні національного суверенітету та національного різноманіття їх організаційних систем міжнародна інтеграція відкриває перспективи для вдосконалення та підвищення якості підготовки науковців вищої кваліфікації, сприяє підвищенню доступності до отримання наукових ступенів, росту кількості висококваліфікованих наукових кадрів і розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва. В останнє двадцятиліття в розвинених європейських країнах інтернаціоналізація стала ключовим пріоритетом для докторської освіти та важливим компонентом підвищення її якості. Рівень інтернаціоналізації докторської освіти різноманітний в різних країнах і розвивається в різних формах. Це - індивідуальна мобільність аспірантів, докторів та професорсько-викладацького складу в освітніх цілях (організована - в рамках різних державних та міжнародних програм, а також спонтанна - в результаті активізації ринкових механізмів на ринку освітніх та дослідницьких послуг); мобільність освітніх програм та інституціональна мобільність; формування нових міжнародних стандартів освітніх програм; інтеграція в навчальні програми міжнародного виміру; інституційне партнерство - створення стратегічних освітніх альянсів.

Ключові слова: інтернаціоналізація, докторська освіта, стратегія, зарубіжні інвестиції, співробітництво, аспіранти, мобільність.

Формули: 0; рис.: 0; табл.: 3; бібл.: 6

Annotation. In the European Higher Education Area, ensuring a comparable quality of education is one of the conditions for the rapprochement of European countries in the formation of the Single European Educational and Scientific Space. The purpose of the study is scientometric assessment of the scientific orientation of the acts of domestic legislation on the assessment of the internationalization of doctoral education. Recent experience in reforming doctoral education systems in developed countries has shown that while maintaining national sovereignty and national diversity of their organizational systems, international integration opens up prospects for improving and enhancing the quality of training of highly qualified scientists, increasing access to scientific degrees, development of international scientific and technical cooperation. In the last twenty decades, internationalization in developed European countries has become a key priority for doctoral education and an important component of improving its quality. The level of internationalization of doctoral education varies in different countries and develops in different forms. This is the individual mobility of graduate students, doctors and faculty for educational purposes (organized - in various national and international programs, as well as spontaneous - as a result of activating market mechanisms in the market of educational and research services); mobility of educational programs and institutional mobility; formation of new international standards of educational programs; integration into international dimension curricula; institutional partnership - creation of strategic educational alliances.

Key words: *internationalization, doctoral education, strategy, foreign investments, cooperation, graduate students, mobility.*

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 3; bibl.: 6

Постановка проблеми. Сьогодні всі розвинені країни залучені до потужного руху демократизації освітніх можливостей та освітньої експансії, і активний розвиток докторської освіти став розглядатися як гарантія розвитку національної інноваційної економіки та конкурентоспроможності держави у новій глобальній економіці.

Розвиток міжнародної інтеграції у сфері докторської освіти та дослідницької діяльності вже стало стратегічною моделлю економічного зростання для розвинених країн світу. Участь національних систем докторської освіти у системі глобальних економічних зв'язків стає одним із найважливіших факторів. У цих умовах перед національними системами докторської освіти стала нова мета — підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації, здатних ефективно працювати за умов глобального ринку праці. Актуальним науковим завданням постає оцінювання наукової спрямованості актів законодавства як кількісного критерію «наукоємності» вітчизняного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтернаціоналізація є не тільки відповіддю на потреби розвитку вищої освіти, а відповідає і потребам міжнародної економічної, соціальної, політичної та культурної інтеграції, що наростає в умовах глобалізації. Вона також є відповіддю на виклики глобальних проблем сучасності, які можуть бути вирішені лише за допомогою спільних зусиль світової спільноти на засадах продуктивного міжнародного співробітництва, що потребує формування у молодого покоління сучасного глобального мислення, глобальної відповідальності, здатностей і вміння жити разом, системи глобальної і міжкультурної компетентності у цілому. Питання формування світового та загальноєвропейського освітнього простору в контексті інтернаціоналізації вищої освіти стали предметом наукових

досліджень як вітчизняних (Т. Андрущенко, Л. Гурч, В. Зінченко, С. Курбатов, Н. Мешко, Н. Рибка, І. Сікорська, М. Дебич, О. Козієвська, А. Сбруєва, І. Степаненко та ін.), так і зарубіжних учених (Ф. Альтбах, У. Брандбург, Б. Вульфсон, Х. де Вітт, Дж. Найт, Л. Ризберг, К. Тремблей, П. Скотт та ін.)

Формування цілей статті. Метою дослідження є наукометричне оцінювання наукової спрямованості актів вітчизняного законодавства з приводу оцінки інтернаціоналізації докторської освіти

Викладення основного матеріалу дослідження. На європейському просторі вищої освіти забезпечення співставної якості освіти є одним із умов зближення європейських країн у формуванні Єдиного європейського освітнього та наукового простору.

Сучасний досвід реформування систем докторської освіти в розвинутих країнах довів, що при збереженні національного суверенітету та національного різноманіття їх організаційних систем міжнародна інтеграція відкриває перспективи для вдосконалення та підвищення якості підготовки науковців вищої кваліфікації, сприяє підвищенню доступності до отримання наукових ступенів, росту кількості висококваліфікованих наукових кадрів і розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва.

В останнє двадцятиліття в розвинених європейських країнах інтернаціоналізація стала ключовим пріоритетом для докторської освіти та важливим компонентом підвищення її якості. Рівень інтернаціоналізації докторської освіти різноманітний в різних країнах і розвивається в різних формах. Це - індивідуальна мобільність аспірантів, докторів та професорсько-викладацького складу в освітніх цілях (організована - в рамках різних державних та міжнародних програм, а також спонтанна - в результаті

активізації ринкових механізмів на ринку освітніх та дослідницьких послуг); мобільність освітніх програм та інституціональна мобільність; формування нових міжнародних стандартів освітніх програм; інтеграція в навчальні програми міжнародного виміру; інституційне партнерство - створення стратегічних освітніх альянсів.

Виділяють чотири стратегії інтернаціоналізації докторської освіти, що характеризують політику різних країн у цій сфері:

- узгоджений підхід (спирається на довгострокові цілі розвитку країни і реалізується шляхом надання стипендій, програм академічних обмінів та інституційних партнерств), домінуючим принципом якого є міжнародне співробітництво, а не конкуренція;

- отримання доходу;
- залучення кваліфікованої робочої сили;
- стратегія розширення можливостей.

Для України сьогодні актуальною задачею є - виявлення тенденцій у міжнародному розвитку докторської освіти та вибору найбільш ефективних (з точки

зору економічних та організаційних можливостей держави) форм і методів інтеграції національній системи докторської освіти в Європейський освітній та науковий простір. На основі офіційної інформації розглянемо основні тенденції інтернаціоналізації докторської освіти в Україні в різних формах міжнародного наукового співробітництва, які в певному вимірі характеризують сучасну науково-технічну політику в цій сфері.

В роки становлення незалежної України важливу роль у процесі інтернаціоналізації наукової діяльності зіграли іноземні інвестиції. Як свідчать дані таблиці 1 активна участь іноземних інвесторів спостерігалася в період 1997-2010 роки. Якщо судити по динаміці обсягів коштів іноземних держав у загальних витратах на виконання наукових і науково-технічних робіт (за часткою участі, а також за обсягами витрат у доларовому еквіваленті для виключення впливу інфляції), не завжди вона була рівномірною через кризові явища в економіці, але до 2010 року була зростаючою.

Таблиця 1

Динаміка зарубіжних інвестицій на виконання наукових та науково-технічних робіт в Україні

Показник	1997	2000	2008	20210	2015	2017	2019	2020
Частка закордонних інвестицій в загальних звитратах на виконання наукових та науково-технічних робіт %	2,5	23,3	15,6	25,7	18,2	24,4	22,3	23,9
Обсяг закордонних інвестицій на виконання наукових та науково-технічних робіт (поточні ціни) млн. грн.	273,8	273,8	1258,0	2315,9	2224,9	3262,8	3856,017	4083258,5
Млн. дол. США	150,44	150,44	163,38	290,94	92,70	116,8	149,46	173,8
Валютний курс грн/дол. США	1,82	5,44	7,70	7,96	24	27,94	25,8	27,8

Джерела: * - таблиця складена за даними статистичних збірників «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» Держстату України за 2008, 2010, 2014 роки та Доповіді «Наукова та науково-технічна діяльність у 2021 році» Держстату України (1).

** - за даними НБУ на 31.12 поточного року.

До 2013 року обсяги інвестицій іноземних держав у сферу науково-технічної діяльності помітно знизилися, а в 2014 і 2015 роках різко зменшилися. В 2015

році обсяг склав 92,7 млн. доларов США і був найменшим за всі роки незалежності України. Безумовно, на це вплинула військова та політична обстановка в країні,

що, природньо, негативно вплинуло на виконання спільних наукових та науково-технічних робіт, підвищення наукової кваліфікації, участь у наукових міжнародних програмах та конференціях, семінарах, та пр. Їх кількісні показники, хоча зменшились порівняно з 2013 роком, проте поки ще залишаються вагомим фактором для здійснення міжнародної наукової діяльності. Тим не менше ми можемо звернути увагу на те, що потік закордонних інвестицій у роки 2016 -2019 приблизно тримається на одному рівні.

Як свідчать дані таблиці 2, динаміка розвитку міжнародного співробітництва наукових організацій України була в основному строго позитивною за виключенням після кризового 2010 року.

До 2013 року високими темпами зростає чисельність вчених, які виїжджали працювати за кордоном за контрактом, а також кількість проведених українськими науковими організаціями міжнародних конференцій. Успіхи вітчизняних наукових працівників гідно оцінювався міжнародними фондами. У 2014 і 2015 роках намічається тенденція до зниження представлених у таблиці показників міжнародного співробітництва наукових організацій України. На наш погляд, це відбулося за рахунок зменшення обсягів фінансування міжнародної діяльності, а також агресивними діями РФ.

На жаль у подальші роки державна статистика не відслідковує відповідну інформацію в такій формі.

Таблиця 2

Динаміка міжнародного співробітництва наукових організацій України в 2000 – 2015 рр.

Роки	Кількість співробітників, які працюють закордоном по контракту, осіб	Кількість проведених міжнародних конференцій, од	Кількість грантів від міжнародних фондів, од.
2000	565	1031	1138
2008	7491	2391	1592
2009	6452	2344	1745
2010	5965	2201	1723
2013	6652	2619	2147
2014	3922	2023	1885
2015	3643	2300	1882

Джерело: * - таблиця складена за даними статистичних збірників «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» Держстату України за 2008, 2010, 2014 роки та Доповіді «Наукова та науково-технічна діяльність у 2017 році» Держстату України. [1]

Наразі відомо, що в теперішній час інтернаціоналізація освіти України активно розвивається через мобільність викладачів згідно з двосторонніми договорами з іноземними партнерами. За даними Річного звіту Національного агентства із забезпечення якості освіти (НАЗЯВО) за 2019 рік станом на червень 2019 року кількість викладачів українських ЗВО, які викладали в іноземних університетах становила 650 осіб, а 122 українським викладачам були присвоєні звання Почесних докторів в іноземних університетах. На той же час, 769 іноземним викладачам в українських ЗВО були присвоєні звання Почесних докторів. [2]

В Україні важливу роль у здійсненні міжнародної політики в системі докторської освіти завжди відігравали

державні органи управління освітою та наукою. До 2011 року – це Вища атестаційна комісія України (ВАК України). З початку 2011 р. вона була реорганізована в Департамент атестації кадрів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту (МОНМС) України, а з 2014 року - в Департамент вищої освіти (відділ підготовки та атестації наукових кадрів Міністерства освіти і науки України (МОН України)). Основними їх функціями в сфері міжнародної діяльності були: організація міжнародних договорів про співробітництво в галузі атестації та взаємного визнання документів про наукові ступені та наукові звання; присудження наукових ступенів та присвоєння наукових звань громадянам інших держав; визнання іноземних документів про наукові ступені та вчені звання. За інформацією ВАК

України станом на 2009 рік 81 держава світу визнавали дипломи про наукові ступені, видані ВАК України; було підписано 30 міждержавних угод з питань співробітництва в галузі атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та визнання документів про вчені ступені. [3].

За інформацією МОН України в 2016 році в Україні діяли 24 міждержавних Угод про взаємне визнання документів про освіту та наукові ступені.

За офіційною інформацією сайту МОН України станом на грудень 2021 року діють 11 міждержавних угод про взаємне визнання документів про освіту, вчені ступені та наукові звання (укладені в 1997-2005pp); 67 угод про міжнародне співробітництво в галузях освіти і науки (укладені в 1991 -2020pp.); 5 договорів про співробітництво и програми в галузі освіти, науки і культури (2001 -2019pp.) ; 14 меморандумів про взаєморозуміння зі співробітництва з міністерствами освіти і науки іноземних держав (1998 – 2012 pp.) [4].

Наведені дані свідчать, що в теперішній час Міністерство освіти і науки України веде активну роботу щодо розширення міжнародних зв'язків та співпраці з освітніми та науковими установами багатьох країн світу.

З 1954 року Україна є членом Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Станом на 2016 рік Україна реалізувала проект «Асоційовані школи ЮНЕСКО в Україні» та імплементувала Програму Розвитку ООН (ПРООН), включаючи компонент «забезпечення якісної освіти впродовж життя». З Радою Європи було підписано Меморандум порозуміння між Урядом України та ОЕСР щодо поглиблення співпраці та виконувався проект «Чесність в освіті». Співпраця України з Німецькою Службою Академічних Обмінів (DAAD) тривала протягом багато років, що забезпечувала мобільність аспірантів і докторантів, можливість пройти наукове стажування і підвищити кваліфікацію в Німеччині. DAAD реалізувала цілий ряд

програм в Україні, серед яких 1-10 місячні стипендії для проведення наукових досліджень аспірантами і докторантами в Німеччині, програма підтримки міжвузівського партнерства між німецькими і українськими вузами, а також Master Plus- Programme, яка орієнтована на тих, хто здобув освіту в Україні та бажав отримати докторський ступінь (кандидата наук) протягом 6 семестрів (на умовах самофінансування здобувачем перебування і проживання в Німеччині).

Підписано Угоду між Урядом України та Урядом США про реалізацію Програми «Корпус Миру США в Україні», укладено Меморандум про співпрацю в сфері викладання англійської мови, економічного та екологічного освіти між МОН України та Корпусом Миру США в Україні .Також підписано Меморандуми про співпрацю МОН України з Британською Радою, Центром інформації та документації НАТО та European Training Foundation (Турин, Італія). [5].

У 2015 році Україна стала асоційованим членом 8-ої Рамкової програми ЄС з досліджень і інновацій «Горизонт 2020». Дане членство надало українським учасникам рівноправний статус з іншими європейськими партнерами. «Горизонт2020» це найбільша Рамкова програма ЄС. Починаючи з 2014 року та до липня 2020 року українські учасники отримали 182 гранти на суму 31,83 млн євро. В цій програмі взяли участь 256 українських організацій.

Наступна програма «Горизонт Європа» (2021 -2027 pp.) є подовженням програми «Горизонт 2020». Метою цієї програми є спільне подолання нових глобальних викликів, розвиток передової науки та підтримка досліджень світового рівня, впровадження інновацій для підвищення конкурентоспроможності країн. Участь у програмі «Горизонт Європа» важлива для українських вчених, бо вона забезпечує умови для проведення спільних досліджень з країнами-членами ЄС і надає доступ до грантової підтримки та дослідницької інфраструктури європейських країн. Участь України в

Рамкових програмах ЄС з досліджень і інновацій є одним із стратегічних компонентів міжнародного наукового і інноваційного співробітництва. (www.mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist).

Для з'ясування практичного використання наданих можливостей міжнародними угодами і враховуючи (як було вищезазначено в тексті дисертації), що більшість здобувачів вчених ступенів були зосереджені в закладах вищої освіти і наукових установах, підпорядкованих МОН України, скористаємося даними Звітів про виконання паспортів бюджетних програм МОН України.

Нагадаємо, що з метою реалізації Концепції застосування програмно-цільового метода в бюджетному процесі, затвердженої розпорядженням Кабінету міністрів України від 14 вересня 2002 року № 538-р, було прийнято постанову про те, що Головні розпорядники коштів Державного бюджету повинні надавати Річні звіти про виконання паспортів бюджетних програм. Практично до 2006 року контроль від імені Верховної Ради України за використанням бюджетних коштів здійснювала Рахункова палата України.

У Річному звіті про виконання паспортів бюджетних програм МОН України за 2007 рік в розділі "Виконання зобов'язань України у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва" було зазначено, що кількість країн, з науковими співробітниками яких виконувалися міжнародні науково-дослідні проекти в підвідомчих установах (у їх числі безумовно були здобувачі наукових ступенів) відповідно до міжнародних угод, становило 15 країн; кількість міжнародних організацій, в рамках яких співпрацювали українські наукові співробітники згідно з міжнародними угодами, становила – 4 організації.

Відповідно до наказів МОН України було виконано 265 міжнародних науково-дослідних проектів в рамках бюджетної програми і в 15 конференціях, які проводилися в рамках спільних міжнародних науково-дослідних робіт,

взяли участь вчені українських вузів. При цьому середня вартість одного міжнародного науково-дослідного проекту становила 30 тис. грн. (за курсом НБУ в 2007 році це дорівнювало 5 940 дол. США) [6].

В аналогічному розділі Річного звіту МОН про виконання паспортів бюджетних програм за 2010 р міститься наступна інформація. Кількість країн, з науковими співробітниками яких виконувалися спільні проекти за міжнародними угодами становила 15 країн, а кількість міжнародних організацій, в рамках яких співпрацювали українські вчені – 6 організацій.

Виконано 2 проекта з реалізації програм науково-технічного співробітництва з міжнародними організаціями та фондами і 79 проектів з реалізації двосторонніх міжнародних програм. При цьому середня вартість одного проекта з реалізації програм науково-технічного співробітництва з міжнародними організаціями та фондами складала 284,5 тис. грн (або 36 тис. дол. США), а середня вартість одного проекта з реалізації двосторонніх міжміністерських міжнародних проектів - 26,4 тис. грн (3,3 тис. дол. США) [7].

Через 5 років в Річному звіті МОН України про виконання паспортів бюджетних програм за 2015 рік у тому ж розділі записано, що з вченими з 10-ти країн виконувалися спільні проекти згідно з міжнародними угодами, з 4 міжнародними організаціями в рамках міжнародних угод співпрацювали українські наукові співробітники підвідомчих міністерству структур.

Було виконано 20 науково-технічних проектів з реалізації програм науково-технічного співробітництва з міжнародними організаціями та фондами, а також 66 науково-технічних проектів в рамках двосторонніх міжміністерських програм. Проведено 50 міжнародних конференцій. Середня вартість одного науково-технічного проекту за договором з міжнародними організаціями та фондами склала 185,8 тис. грн (або 7 012 дол. США), а за договором реалізації двосторонніх

міжміністерських програм - 27,1 тис. грн. (1 022 дол. США). [8].

Згідно «Інформації про виконання результативних показників, що характеризують виконання бюджетної програми МОН України за 2019 рік» науковці України виконували спільні міжнародні проекти з науковцями з 13 країн світу в рамках реалізації двосторонніх міжнародних програм, а також з трьома міжнародними організаціями і фондами. Було виконано 14 проектів з реалізації програм науково-технічного співробітництва з міжнародними організаціями і фондами на суму 1,4 млн. грн. Також виконано 28 проектів з реалізації двосторонніх міжнародних програм загальною вартістю 13,5 млн. грн. При цьому середня вартість 1 науково-технічного проекту за договором з реалізації програм науково-технічного співробітництва з міжнародними організаціями та фондами склала 103,1 тис. грн (або 3,99 тис. дол. США), а середня вартість 1 проекту за договором з реалізації двосторонніх міжнародних програм – 115,5 тис. грн (або 4,48 тис. дол. США).

В розділі «Виконання зобов'язань України в Рамковій програмі ЄС «Горизонт-2020» надана наступна інформація. Взяли участь у виконанні програми «Горизонт-2020» 100 наукових установ України . Було виконано 50 науково-технічних та інноваційних проектів. Середня вартість 1 науково-технічного та інноваційного проекту – 659,8 тис. грн (або 25,6 тис. дол. США) [9].

Як зазначено в науковій доповіді «Розвиток людського капіталу на шляху до якісних реформ», що загальні проблеми бюджетного фінансування і розвитку вітчизняної освіти і науки полягають в тому, що бюджетні програми не мають чітко сформульованих цілей, пов'язаних зі станом розвитку людського капіталу, а також моніторингу показників їх досягнення. Показники виконання не містять суспільно важливого результату, а лише чисельний показник. Немає можливості отримати уявлення про ефективність тієї чи іншої державної

програми. Неможливо оцінити якість витрачання державних коштів. Це пов'язано з тим, що сучасний бюджет України працює не для досягнення суспільно важливих результатів, а на фінансування процесів» (www.razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf).

Таким чином, порівнюючи вищевказані кількісні показники міжнародного співробітництва вузів і наукових організацій, підвідомчих МОН України, де згідно державної статистики в роки незалежності України навчалася більшість аспірантів і докторантів (в 2019 році в ВНЗ навчалася 91,4% від загальної кількості аспірантів в країні), можна зробити висновок, що в період 2007-2019 роки спостерігалася негативна тенденція зниження основних показників міжнародної наукової діяльності в системі МОН України, крім показника «кількість проведених міжнародних конференцій». Це цілком зрозуміло.

Економічні і політичні складності, агресивні дії Російської Федерації, зниження іноземних інвестицій на виконання наукових та науково-технічних робіт – всі ці фактори обумовили стан міжнародного науково-технічного співробітництва в країні. Що стосується показника, який характеризує проведення міжнародних наукових конференцій, то він свідчить про реальне його збільшення, бо в більшості випадків участь в наукових конференціях для українських вчених надає можливість опублікувати за кордоном результати своїх досліджень (що необхідно для здобуття вчених ступенів доктора філософії і доктора наук), а також - стала платною (найчастіше за рахунок особистих коштів при відсутності коштів на відрядження в наукових організаціях).

Враховуючи критичний стан, в сьогоднішній вітчизняній освіті і науці, то швидше за все, що такі ж тенденції в сфері міжнародного якому опинилася науково-технічного співробітництва (якщо не гірші) характерні і для інших секторів науки України - академічного і галузевого.

Проголошена Україною інтеграція з Єдиним Європейським освітнім і науковим простором та участь в Рамкових програм ЄС додала додаткового імпульсу в розширенні кількості виконаних міжнародних науково-технічних та інноваційних проектів.

Початок індивідуальної мобільності аспірантів і докторантів в освітніх цілях (організованою - в рамках різних державних і міжнародних програм, і спонтанної - в результаті активізації ринкових механізмів на ринку освітніх і дослідницьких послуг) відноситься до періоду становлення незалежності, коли Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 731 від 15 вересня 1993 року, згідно з якою відповідно до міжнародних угод з рядом країн іноземним громадянам на підставі рішень Президії Вищої атестаційної комісії (ВАК) України почали видавати дипломи доктора і кандидата наук, а також дипломи доктора філософії.

Загально відомо, що українська докторська освіта приваблює іноземних громадян через престижність і обраний курс на євроінтеграцію, низьку ціну за навчання, вартість проживання в країні та однакові права і свободи для здобувачів вчених ступенів з іноземних держав і громадян України.

На жаль, на початковому етапі становлення національної системи докторської освіти, а саме до 2010 року, систематичного відображення інформації про кількість аспірантів і докторантів із зарубіжних країн в державній статистиці не було. Але за інформацією ВАК України відомо, що протягом 2009 року було присуджено трьом іноземним громадянам ступені доктора наук, 93 іноземним громадянам - ступені кандидата наук, з них 87 осіб отримали диплом доктора філософії.

Це склало 1,3% від загальної кількості рішень про присудження наукових ступенів в цьому році. У числі іноземних громадян більшість становили громадяни Російської Федерації (57,3%), були також громадяни Казахстану, Молдови, Узбекистану,

Польщі, Німеччини, Франції та США. Більшість з них захистили дисертації в галузях технічних (29%), медичних (26%) і економічних (10,4%) наук [5].

За даними Атестаційної колегії МОНМС України (станом на лютий 2012 року) 9-ти іноземним громадянам, які захистили дисертації в 2011 році в Україні, були присуджені наукові ступені кандидата наук і доктора філософії. Це були громадяни Республіки Ірак, Хашимітського Королівства Йорданії, Федеративної Республіки Нігерія, Сирійської Арабської Республіки, Палестини і Республіки Маврикій. Очевидно, що географія аспірантів, які прибули в нашу країну для отримання наукового ступеня, за два роки різко змінилася. Вона змістилася в бік Близького Сходу і африканських країн.

Джерела: таблиця складена автором за даними статистичних бюлетенів «Підготовка наукових кадрів» Держстату України за 2011-2021 рр. [1].

Як свідчать дані таблиці 3 в період 2010-2015 рр. спостерігалася тенденція постійного деякого зростання щорічної загальної чисельності, аспірантів із зарубіжних країн, які навчаються в Україні, однак темпи зростання були незначні і постійно знижувалися (з 3% в 2010р. до 0,5% в 2015 р). В 2015-2020 роках щорічна загальна чисельність іноземних аспірантів значно підвищилася – на 62,5% и становила 1061 осіб в 2020 році.

Спостерігалася також тенденція росту чисельності прийнятих аспірантів, але темпи зростання в різні роки не були завжди позитивними. Найбільшими вони були в 2013 і 2014 роках – 4,6% і 5,2% відповідно. За період 2015-2019 роки зросла чисельність прийнятих іноземних аспірантів на 67% і в 2019 році становила 437 осіб. В 2020 році був значний спад цього показника – до 242 осіб. На наш погляд, такий різкий спад пояснюється значними організаційними змінами в системі докторської освіти (нові правила підготовки аспірантів та організації захисту дисертцій).

Таблиця 3

Чисельність аспірантів із зарубіжних країн, які навчаються в Україні

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2019	2020
Чисельність аспірантів із зарубіжних країн								
Всього	611	629	642	646	650	653	1020	1061
Прийнято	238	244	240	251	264	262	437	242
Фактично випущено в тому числі на основі міждержавних договорів	169	179	166	183	149	152	90	117
Всього	13	13	14	13	12	8	20	8
Прийнято	3	5	6	3	4	2	-	-
Фактично випущено на основі міждержавних програм	8	3	4	2	2	4	-	8
Всього	-	-	-	-	-	1	-	3
Прийнято	-	-	-	-	-	1	-	
Фактично випущено на комерційні основі	-	-	-	-	-	-	-	
Всього	598	616	628	633	638	644	-	
Прийнято	235	239	234	248	260	259	-	
Фактично випущено	161	176	162	182	147	148	-	

Більшість іноземних аспірантів навчалася в розвинених в науково-технічному плані областях України, де розташована значна кількість організацій, що мають аспірантуру. Так, в 2015 році в м. Києві навчалася 40% всіх аспірантів із зарубіжних країн, в Харківській області - 23%, Одеській області - 16%. Підготовка аспірантів із зарубіжних країн активно здійснювалася в технічних (26%), педагогічних (17%), медичних (11,5%) і економічних (9,5%) науках. В останні роки частка аспірантів із зарубіжних країн в загальній чисельності аспірантів в Україні (без урахування тимчасово окупованих територій АРК, м Севастополя і частини зони проведення антитерористичної операції) становила 2,3%. [1].

Безумовно, ця цифра сильно відрізняється від частки аспірантів-нерезидентів в більшості європейських країн. Наприклад, у Великій Британії, Швейцарії та Ліхтенштейні частка аспірантів-нерезидентів найбільша і становить понад 40%. Майже у всіх нових країнах - членах ЄС частка аспірантів-нерезидентів становить приблизно 10%, але не всі вони захищають дисертації відразу після закінчення аспірантури. В європейських країнах серед аспірантів, які мають державну фінансову підтримку, приблизно 80% від загальної чисельності в

заданий термін виходять на захист дисертації, а серед тих, хто не має такої підтримки - в середньому приблизно половина) [3]. Відповідний показник по Україні значно менше.

Наприклад, в Україні в 2011 році були присуджені наукові ступені тільки 5% аспірантів із зарубіжних країн. Можна припустити, що це практично ті, хто закінчив навчання в 2010 році і мав державну підтримку (див. табл. 3). Це незрівнянно менший показник, ніж в розвинених європейських країнах.

Як видно з таблиці 3 частка аспірантів із зарубіжних країн, які навчаються в Україні за підтримки міждержавних договорів, в період 2010-2014 рр. становила приблизно 2% від їх загальної кількості, а в 2015р. знизилася до 1%. Це цілком зрозуміло, тому що різко знизився обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт іноземними інвесторами і загострилася агресія з боку Росії на сході країни.

У період 2010 - 2015 рр. за даними Національної академії наук України в нашій країні здійснювалося фінансування 14-ти державних програм, виконання яких вимагало наукового забезпечення, з них-3 екологічні, 3 - економічні, 1 науково-технічна (Антарктика) і 7 соціальних програм. [5].

Але тільки в 2015 році за рахунок державних програм був прийнятий лише один аспірант з зарубіжної країни. Очевидно, що в цьому періоді 98% аспірантів із зарубіжних країн навчалися в установах НАН України на комерційній основі (см.табл.3).

За даними «Річного звіту НАЗЯВО за 2019 рік» в Україні навчалось в аспірантурі і докторантурі в 2019 році 695 іноземних громадян. Це переважно представники країн Азії та Африки. За даними МОН України найпопулярнішими напрямками навчання здобувачів вчених ступнів є медичні і технічні спеціальності, а також менеджмент, фінанси і право.

Отже, можна зробити висновок, що Україна, декларуючи шлях розвитку інноваційної економіки, недостатньо реалізує стратегію узгодженого підходу до інтернаціоналізації докторської освіти, а саме, використання коштів програм міжнародного співробітництва та національних державних програм для навчання аспірантів із зарубіжних країн, але активно реалізує стратегію отримання доходу за рахунок їх навчання. Безумовно, обрана стратегія залежить від критичного соціально-економічного стану нашої держави.

В Україні досі відсутня загальнодержавний щорічний статистичний облік кількості аспірантів і докторантів-громадян України, які навчаються за кордоном. Наявність такої необхідної та стратегічно важливої інформації особливо важливо зараз, щоб зупинити процес втрати для країни великої кількості талановитих людей, підвищити кадровий науковий потенціал для розвитку інноваційної економіки шляхом створення умов для повернення на батьківщину українських громадян, які отримали вчені ступені і придбали гідний досвід наукової роботи в високорейтингових університетах і наукових організаціях розвинених країн, а також організувати активну співпрацю з українською науковою діаспорою.

Демократизація суспільного життя і становлення ринкової економіки зумовили виникнення недержавних міжнародних

вищих навчальних закладів, які в перші роки незалежності України стали лідерами в галузі міжнародного співробітництва серед українських вузів. У 2012 році в системі вищої освіти функціонували акредитовані МОНМС України 19 недержавних міжнародних університетів і їх філій в різних регіонах країни. Всі вони були створені на основі приватної або колективної форми власності.

Серед них 13 міжнародних університетів здійснювали підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. З них в 6-ти університетах були аспірантура і докторантура. Це - Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (при НТУ «КПІ»), ПВНЗ «Київський міжнародний університет», ПВНЗ «Міжнародний університет фінансів» (при НТУ "КПІ"), Міжнародний гуманітарний університет (м. Одеса), Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій і систем (м. Київ) та ПВНЗ «Міжнародний інститут бізнесу і права» (м. Херсон).

Аспірантура була в 7 університетах. Це - Європейський університет (м. Київ), Київський університет «Східний світ», ЗАТ «Міжнародний науково-технічний університет імені ак. Ю. Бугая» (м. Київ), ПВНЗ «Міжнародний Християнський університет» (Київ), Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені ак. С. Дем'янчука (м. Рівне), ПВНЗ «Міжнародний Слов'янський університет» (м. Харків), Східноєвропейський університет менеджменту і економіки (м. Черкаси).

Пріоритетними завданнями цих університетів було постійне вдосконалення програм підготовки аспірантів і докторантів відповідно до міжнародних стандартів, інтеграція в світовий науковий і освітній простір.

В 2016 році ситуація дещо змінилася. За інформацією МОН України станом на вересень 2016 року в Україні були акредитовані 11 недержавних міжнародних університетів. В 6 з них функціонували аспірантура і докторантура. Це – ПВНЗ

«Київський міжнародний університет», ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права», ПВНЗ «Львівський університет бізнесу і права», Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»(при НТУ«КПІ»), ПВНЗ «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля» та ПВНЗ «Європейський університет».

В 3 університетах були аспірантури. Це – ПВНЗ Східноєвропейський університет економіки і менеджменту», ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», ПВНЗ «Міжнародний університет фінансів». З яких причин відбулося скорочення кількості міжнародних університетів, а також про функціонування в них аспірантур і докторантур офіційної інформації немає.

За відкритими даними реєстра вищих навчальних закладів МОН України на 2021/2022 навчальний рік працює 14 ВНЗ, а саме: ПВНЗ «Українсько-американський університет Конкордія» (Київ), ТОВ «Університет міжнародних інноваційних ідей»(Київ),ПВНЗ «Міжнародний Соломонів університет» (Київ), ПВНЗ «Закарпатський інститут ім. Ференца Ракоці II»(Ужгород), ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права»(Херсон), ПВНЗ «Міжнародний слов'янський університет»(Харків), ПВНЗ «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»(Миколаїв), ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет ім. ак. Юрія Бугая»(Київ), ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. Степана Дем'янчука» (Київ), ПВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Київ), ПВНЗ «Європейський університет» (Київ), ПВНЗ «Український католицький університет» (Львів), ПВНЗ «Київський міжнародний університет»(Київ), Міжнародний гуманітарний університет,(Одеса). З них 3 ВНЗ працює аспірантура та докторантура, в 7 – аспірантура (за даними сайтів цих вузів).

Таким чином, в період 2012 – 2021 рр. кількість міжнародних ВНЗ в Україні не зазнала серйозних змін, але загальна кількість аспірантур і докторантур зменшилася, це можна пояснити початком реформування організації докторської освіти в країні.

Підвищення якості освіти – один з основних пріоритетів освітянської сфери. Співпраці з вищими навчальними закладами, стажування за кордоном – це дієвий шлях покращення якості докторської освіти.

Міжнародні освітні програми (програми отримання подвійного диплому) реалізують багато українських вищих навчальних закладів, як столичні, так і регіональні. Але в більшості вони розраховані для освітніх рівнів – бакалавр і магістр певних спеціальностей.

На сьогоднішній день акредитація міжнародних освітніх програм вищих навчальних закладів – це функція Національного агентства із забезпечення якості освіти (НАЗЯВО) України. За даними агентства в останні роки акредитовано 35 міжнародних освітніх програм за рівнем освіти бакалавра і магістра. Для здобувачів вченого ступеня доктор філософії (PhD) таких програм вкрай недостатньо, особливо коли здійснюється реформа докторської освіти.

З 2008 року Докторська школа ім. Родини Юхименків Національного університету «Києво-Могилянська академія» (родина Юхименків фінансово підтримує діяльність школи) вперше в Україні започаткувала експериментальне впровадження структурованих освітніх програм в рамках проекту TEMPUS IV ASP2PhD «Розробка дієвої моделі Докторської школи для впровадження структурованих PhD програм в Україні та Грузії».

Основними принципами цієї моделі стало впровадження глобальних стандартів наукової культури і сучасних практик наукової освіти ЄС, інституційна відкритість, автономія програм PhD, прямий зв'язок навчальної та дослідницької роботи. «Могилянська модель» підготовки

здобувачів вченого ступеня доктор філософії здебільшого лягла в основу загальнонаціональної моделі, закріпленої Законом України «Про вищу освіту» та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)». (www.ukma.edu.ua/index.php/science/).

В Україні визнаються сертифікати про акредитацію освітніх програм, видані іноземними акредитаційними агентствами чи агенствами забезпечення якості вищої освіти, перелік яких затверджується Кабінетом міністрів України. На сьогоднішній день у відкритому доступі за даними НАЗЯВО в 2021 році акредитовані наступні міжнародні докторські програми.

Агенство з науки та вищої освіти Хорватії акредитувало науково-освітню програму PhD за спеціальністю 081»Право» в ПВНЗ « Міжрегіональній Академії управління персоналом».

Дві українські програми PhD зі спеціальності «Економіка» в Київському національному торговельно-економічному університеті (КНТЕУ) та Харківському національному економічному університеті ім. Семе́на Кузне́ця (ХНЕУ) акредитовані на п'ятирічний термін Вищою радою з оцінки досліджень та вищої освіти (HCERES, Франція) за стандартами зовнішнього оцінювання для докторів наук Франції.

Акредитація була проведена в межах європейського проекту Еразмус+ під назвою СЗQA «Сприяння інтернаціоналізації досліджень шляхом створення системи забезпечення якості третього циклу відповідно до Європейської програми»

(www.naga.gov.ua/category/акредитації-міжнародних-агенств.). Наразі на розгляді знаходяться ще кілька запитів ВНЗ про визнання іноземних акредитацій освітніх докторських програм. Безумовно такі практики є важливою складовою процесу підвищення якості та інтернаціоналізації докторської освіти в Україні.

Висновки. Таким чином, з огляду на все вищесказане, можна стверджувати, що в

останні роки в Україні проявився ряд негативних тенденцій у вирішенні проблем інтернаціоналізації докторської освіти (зниження кількості аспірантів і докторантів із зарубіжних країн, які навчаються в українських університетах, зниження показників діючих аспірантур і докторантур у міжнародних ВНЗ, відсутність статистичного обліку аспірантів і докторантів – громадян України, які навчаються в іноземних вищих навчальних закладах бо інформація Держстату не може вважатися повною, оскільки вона не охоплює тих науковців, що виїхали самостійно, тощо). У зв'язку з цим дуже важливо визначити і сформулювати національну політику інтернаціоналізації докторської освіти.

Однак, необхідно назвати ряд, що перешкоджають успішній інтеграції української наукової спільноти у світовий науковий простір. Це - відсутність системного підходу до міжнародної інтеграції та співпраці в сфері науково-технічної діяльності, відсутність наукових фондів різної форми власності для надання фінансової підтримки здобувачам вчених ступенів, недостатній рівень інформованості та доступності українських вчених до міжнародних наукових фондів і міжнародних програм наукових досліджень, низька ефективність і координація залучення і використання зовнішньої фінансової допомоги в країні, відсутність визнаної в міжнародній науковій спільноті системи оцінки якості докторської освіти та інші. Зрозуміло, що всі ці проблеми не можуть бути вирішені одночасно.

Становлення в Україні інноваційної економіки вимагає забезпечення її висококваліфікованим людським капіталом. Для її розвитку необхідні дослідники високої кваліфікації, здатні знайти можливості для застосування своїх знань і реалізації результатів досліджень. Тому існуюча модель докторської освіти в Україні повинна зазнати серйозних змін.

Початок її модернізації закладені в новому Законі України «Про вищу освіту» та низці прийнятих вже супроводжуючих

його документах. Але до сих пір не прийняті документи щодо трансформації організаційних структур докторської освіти, критеріїв і методів оцінки її якості, освоєння нової культури наукового керівництва, розширення кар'єрних перспектив для володарів вчених ступенів як в середині, так і за межами академічної і освітньої сфери, організації процесу присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань.

На наш погляд, необхідно використовувати практичний досвід європейських країн і відмовитися від створення численних експертних і спеціалізованих вчених рад з великою чисельністю їх членів, часто не причетних ні до предмету, ні до об'єкту дослідження, представлених до захисту дисертацій. Україні потрібно активно рухатися по шляху інтернаціоналізації та відкритості міжнародному науковому співтовариству її системи докторської освіти.

Сьогодні важливим завданням науково-технічної політики України є проведення рішучих реформ в системі інфраструктури докторської освіти, що здатна забезпечити дієвий взаємозв'язок з потребами науки та відповідає вимогам інноваційного розвитку економіки в нових геополітичних і сформованих соціально-економічних умовах, а також максимальної уваги і підтримки Урядом.

Сьогодні ідеальної стратегією інтернаціоналізації докторської освіти в усіх її формах для України буде максимізація її ефективності в національному контексті. Не можна піддаватися спокусі повністю копіювати успішні моделі докторської освіти розвинених європейських країн, так як вони в силу традицій і соціальних причин можуть бути не прийнятні в українському соціумі. Тому в складних економічних умовах, в яких опинилася українська наука і освіта в останні роки, дуже важливе завдання - знайти раціональний на сучасному етапі баланс між різними формами інтернаціоналізації, де умови країни дозволяють докласти зусиль. Не можна допустити перетворення України на

експортера інтелектуальних ресурсів. Потрібно зупинити «витік мізків» і заохочувати «циркуляцію мізків».

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2019 / за редакцією І. Є. Вернера. Київ, 2020. 601 с.
2. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості освіти за 2019 рік. Київ, НАЗЯВО, 2020р. С. 244.
3. Міністерство освіти і науки України. Аналітична довідка. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отриманні результати. Київ, 2021. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2020/06/realizatsiya-prioritetiv-nauki-i-tehniki-u-2019-r150620.pdf>.
4. Про державне замовлення на підготовку спеціалістів, наукових, науково-педагогічних та робочих кадрів, підготовку та перепідготовку у 2020 році : Постанова Кабінету Міністрів України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2020-%D0%BF>.
5. Офіційний сайт Міністерства освіти та науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/>.
6. Лобанова Л. С., Удовенко А. Ю. Система підготовки наукових кадрів як пріоритет розвитку людського капіталу: український контекст. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки.* 2015. С. 299–302.

References:

1. Statistical Yearbook of Ukraine for 2019, Kyiv, Ukraine, 601 p.
2. Annual report of the National Agency for Quality Assurance in Education for 2019, 244 p.
3. Ministry of Education and Science of Ukraine. Analytical reference. Implementation of priority areas of science and technology development and results obtained (2022), retrieved from : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2020/06/realizatsiya-prioritetiv-nauki-i-tehniki-u-2019-r150620.pdf>.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), “About the state order for training of specialists, scientific, scientific-pedagogical and working personnel, training and retraining in 2020”, retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2020-%D0%BF>.
5. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine (2022), retrieved from : <https://mon.gov.ua/ua/news/>.
6. Lobanova, L. S. and Udovenko, A. Yu. (2015), “The system of training scientific personnel as a priority of human capital development: the Ukrainian context”, *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Ekonomichni nauky*, pp. 299–302.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2022 р.